

SDÍLENÁ KATALOGIZACE Z POHLEDU MANAŽERA

Bohdana Stoklasová, Národní knihovna ČR

Ve svém krátkém úvodu k bloku o sdílené katalogizaci se vrátím ke „kořenům“ projektu CASLIN a budu se snažit o bilanci toho, co se nám za uplynulých třináct let povedlo a co nikoli. Má cesta k „pohledu manažera“ zodpovědného za koordinaci knihovnických procesů v Národní knihovně ČR (NK) a několika celonárodních i mezinárodních projektů a komisí vedoucích od pozice řadového pracovníka oddělení souborných katalogů a meziknihovních služeb přes pozici systémového knihovníka a ředitele katalogizace a národní bibliografie mi snad umožní nahlížet problematiku sdílené katalogizace dostatečně plasticky z různých úhlů.

Ředitelé čtyř hlavních českých a slovenských knihoven se v roce 1991 shodli na svém společném záměru

**POLOŽIT PEVNÉ ZÁKLADY CELOSTÁTNÍ KNIHOVNÍ SÍTĚ
POSKYTUJÍCÍ DOMÁCÍM I ZAHRANIČNÍM UŽIVATELŮM
SNADNÝ, RYCHLÝ A BEZBARIÉROVÝ PŘÍSTUP K INFORMACÍM
ULOŽENÝM V KNIHOVNÁCH A INFORMAČNÍCH STŘEDISCÍCH.**

Myslím, že úroveň plnění tohoto obecného cíle dnes, v roce 2004, vysoce překračuje i ta nejmělejší očekávání, která byla v roce 1991 vtělena do této formulace.

Pokusím se vrátit do doby kolem roku 1991 nejprve v rovině technologické. V té době jsem byla na dvou delších studijních pobytech ve Velké Británii a v USA. Dostala jsem zde poprvé svou vlastní e-mailovou adresu, abych mohla snáze komunikovat s kolegy v NK. V té době zde ale nebylo s kým komunikovat a i naše smělé představy o bezbariérovém přístupu k informacím po síti byly podstatně skromnější než dnešní realita. Ve Velké Británii jsem prvně měla možnost vidět v běžném provozu knihoven integrované knihovnické systémy a pochopit sílu propojení jednotlivých modulů a vazby mezi bibliografickými záznamy a záznamy autorit. Dnes je toto vše i u nás běžné, máme zde integrované systémy nové generace nabízející nesrovnatelně více než systémy z roku 1991. Ve Velké Británii jsem prvně viděla v provozu systém TinLib, který mne nadchnul možností snadné navigace. Dnešním uživatelům skýtá i navigace kvalitativně jiné možnosti. Naviguje se na jiných vrstvách, v širším, dokonce heterogenním prostředí.

Na základě jediného přihlášení jsou z jednoho místa a v uživatelsky příjemném a jednotném prostředí navigováni na základě souvislostí nejen k různým úrovním bibliografických záznamů jedné databáze, ale do různých databází, referátových služeb a primárních dokumentů (nejen k plným textům, ale i k obrazu, zvuku atd.) umístěných v nejrůznějších koutech světa.

Pokud se ale podíváme na cíle stanovené v roce 1991 pro sdílenou katalogizaci, nejen, že zde nedošlo k překročení očekávání, ale dokonce nedošlo ani k naplnění očekávání formulovaných již v roce 1991 celkem konkrétně a jasně:

Sdílená katalogizace

Celostátní knihovní síť bude od počátku budována jako integrovaný kooperační systém založený na sdílené katalogizaci a využití centrálně zpracované národní produkce. Síť bude mít dvě národní centra (Národní knihovnu v Praze a Slovenskou Národní knihovnu), což odráží geografickou a administrativní strukturu ČSFR. Každé centrum plní dva hlavní úkoly:

- **zabezpečí bibliografické zpracování své národní produkce**
- **postupně se v něm vytváří souborný katalog všech participujících institucí**

Po rozdělení státu v roce 1993 bylo samozřejmě nereálné vybudovat celostátní knihovní síť a některé vazby se logicky rozvolnily s ohledem na odlišné modely financování a národní priority. V rámci Jednotné informační brány se podařilo realizovat česko-slovenský souborný katalog v rovině virtuální.

V Česku se podařilo velmi dobře naplnit cíl

- **centrum zabezpečí bibliografické zpracování své národní produkce**
- Zpracování běžné národní produkce probíhá na úrovni srovnatelné s vyspělým světem, retrospektivní konverze záznamů české knižní produkce celého 20. století patří k mezinárodně vysoce ceněným projektům a základna pro přebírání záznamů národní produkce je bohatá. Domácí subjekty přebírají tyto záznamy dnes již běžně prostřednictvím Souborného katalogu ČR, Jednotné informační brány nebo přímo z databáze NK, případně z CD-ROM (zejména při retrospektivní konverzi katalogů), zahraniční subjekty prostřednictvím největšího světového souborného katalogu WorldCat (paradoxem je, že záznamy české knižní produkce začaly přebírat zahraniční knihovny dříve než knihovny české).

Se značnými problémy a velkým zpožděním je realizován druhý cíl

- **postupně se v něm vytváří souborný katalog všech participujících institucí.**

Troufám si dokonce vyslovit domněnku, že vzhledem k tomu, že původní idea souborného katalogu předpokládala společnou a primární katalogizaci do centrální báze, tento cíl nebude v plné míře v Česku naplněn nikdy. V poměrně blízké době bude zřejmě naplněn v modifikované podobě.

- **Postupně se v něm vytváří souborný katalog všech participujících institucí s tím, že do centrální báze přispívají online vybrané knihovny schopné splnit přísnější podmínky standardizace. Výsledné záznamy jsou k dispozici ke stažení všem participujícím institucím.**

Naopak slovenská strana aspiruje na online katalogizaci všech participujících institucí do centrální báze, čili na realizaci původně vytčeného cíle v nezměněné podobě. Porovnání výsledků obou cest za několik let bude nepochybně zajímavé.

Termín sdílená katalogizace je chápán a vykládán různě. V širším slova smyslu jde o **jakékoli sdílení práce katalogizátorů**, čili i pouhé přebírání záznamů ať již v online nebo dávkovém režimu, tato varianta má množství podvariant od varianty přebírání z centra přes variantu přímého přebírání z jednotlivých knihoven až po variantu stahování záznamů z pevného nosiče (především CD-ROM s Českou národní bibliografií). V užším slova smyslu jde o **sdílení centrální databáze, jinými slovy o online katalogizaci primárně do centrální báze**. Tato užší varianta má dvě základní podvarianty – u první existují kromě centrální báze ještě lokální báze zúčastněných knihoven, u druhé existuje pouze centrální báze, na které jsou zúčastněné knihovny plně a ve všem závislé. Lokální báze přinášejí výhodu určité autonomie zúčastněných knihoven, při jejich existenci je ale nutné najít mechanismus pro automatickou replikaci změn provedených v centrální bázi doází lokálních. V následujícím textu bude termín sdílená katalogizace používán v užším slova smyslu jako ekvivalent anglického *shared cataloguing*, kde jde skutečně o sdílení společné bibliografické báze a báze autorit, zatímco pro přebírání neboli kopírování záznamů má angličtina výstižný termín *copy cataloguing*. U nás se spíše než kopírování záznamů používá výraz stahování nebo přebírání záznamů.

Pokud jde o **přebírání záznamů z centra**, situace v Česku se v posledních letech výrazně zlepšila. Ke zlepšení nepochybně přispěla (samozřejmě kromě zkvalitnění připojení knihoven k síti) vyšší spolehlivost Souborného katalogu ČR, jeho větší objem i aktuálnost a implementace protokolu Z39.50. Další možnosti pro přebírání záznamů z jiných zdrojů (nejen z domácích, ale i ze zahraničních knihoven, včetně možnosti konverze) nabízí Jednotná informační brána. Rozvíjí se i přímé vzájemné přebírání záznamů mezi jednotlivými knihovnami. Procento originální katalogizace v českých knihovnách je však stále vysoké.

Sdílená katalogizace do celonárodní centrální báze je teprve v počátcích a reálně s ní lze počítat od roku 2005, kdy ji zahájí tři velké české knihovny s právem úplného povinného výtisku: NK, Moravská zemská knihovna a Vědecká knihovna v Olomouci. Zjednodušeně by se mohlo zdát, že tyto tři knihovny čekaly na nástroj pro replikaci změn, kterým je ALEPH Cluster. Tento nástroj je sice nesmírně důležitý, sám o sobě však úspěch sdílené katalogizace nezaručuje. Uvedené knihovny mají za sebou více než rok těsné spolupráce a ladění katalogizační politiky v oblasti bibliografických záznamů a autorit (především jmenných, postupně i věcných). Jednalo se o těžký rok hledání kompromisů na obou stranách. Bez jejich nalezení bychom dnes nebyli připraveni na sdílenou katalogizaci. V oblasti ladění katalogizační politiky jsme společně velmi pokročili. Přesto víme, že nás ještě čeká množství problémů a nelehkých rozhodnutí v rovině organizační. V příštím roce vydají na základě praktických zkušeností NK, MZK a VKOL zprávu o tom, jaké jsou podmínky a předpoklady sdílené katalogizace v rovině technické, bibliograficko-autoritní i organizační. V rovině technické se bude jednat především o specifikaci parametrů nástroje pro replikaci změn, který budou muset vyvinout jak centrum, tak dodavatelé systémů těch knihoven, které se postupně budou chtít do sdílené katalogizace zapojit. Předběžné analýzy naznačují, že tento nástroj by mohl být založen na protokolu OAI-PMH, což značně usnadní jeho implementaci. V rovině bibliografického popisu i práce s autoritami bude stanoveno určité minimum, které budou muset účastníci sdílené katalogizace dodržet. Již dnes je jasné, že laťka bude podstatně výše než minimum stanovené pro současné převážně dávkové přispívání do Souborného katalogu ČR. Důsledné využívání záznamů autorit jakož i primární katalogizace do centrální báze budou samozřejmostí. Již dnes víme, že nejvíce úskalí nás čeká v rovině organizační. Své pozitivní i negativní zkušenosti popíšeme a věříme, že tímto vznikne cenný nástroj, na jehož základě se budou moci ostatní knihovny rozhodnout, pro které z nich bude sdílená katalogizace schůdná a výhodná. Princip výhodnosti při volbě modelu zapojení do souborného katalogu totiž platí univerzálně a mezinárodně. Řada menších knihoven se nepochybně rozhodne, že sdílená katalogizace pro ně není schůdná a výhodná a zůstanou pouze u přebírání záznamů v případné kombinaci s dávkovým přispíváním do Souborného katalogu ČR. Toto je zřejmě realistická prognóza vývoje sdílené katalogizace v Česku. Otevřenou otázkou zůstává počet knihoven, pro které bude sdílená katalogizace do celonárodní centrální báze po zvážení všech pro a proti skutečně schůdná a výhodná a časové parametry jejich připojování. Další otázkou je perspektiva center už existujících vedle centra celonárodního a případný možný vznik dalších center a mechanismus jejich optimální koexistence a spolupráce.

Po přečtení uvedeného textu by se mohlo zdát, že původně stanovený cíl – společná katalogizace do centrální báze - byl stanoven chybně a jeho splnění není reálné. **S odstupem třinácti let je třeba konstatovat, že i když splnění cíle sdílené katalogizace v jeho původní podobě dnes v Česku zřejmě není reálné, nemohl být stanoven z hlediska dlouhodobé perspektivy lépe.** Vidina centrální báze vedla většinu českých knihoven od počátku 90. let k poměrně důslednému respektování standardů. Díky němu probíhají všechny konverze poměrně hladce s maximálním možným využitím nástrojů vytvořených v centru a implementace protokolu Z39.50 i paralelní prohledávání a virtuální propojování zdrojů probíhají u nás (na rozdíl od zahraničí) naprosto hladce. **V roce 1991 tak byly především díky myšlence sdílené katalogizace do centrální databáze položeny skutečně pevné základy celostátní knihovní sítě poskytující domácím i zahraničním uživatelům snadný, rychlý a bezbariérový přístup k informacím uloženým [nejen] v knihovnách a informačních střediscích [kdekoli na světě]. Byly položeny kvalitní základy pro pevné i virtuální modely spolupráce a služeb, které jsme mohli v roce 1991 s těži předvídat.** Na těchto základech se nám dnes v roce 2004 velmi dobře staví a chápeme je jako samozřejmost. Většinou až naše výjezdy do zahraničí nebo zahraniční návštěvy přijíždějící k nám připomenou, že základy položené projektem CASLIN v roce 1991 jsou něčím zcela mimořádným a doma nedoceneným.